

НАРОДНІ ПЕРЕКАЗИ ПРО ГАЛИЧ ТА ЙОГО ОКОЛИЦІ

У матеріалі зібрані народні перекази і легенди, про які автор довідався від старожилів Галича та прилеглих околиць. Автор записок – греко-католицький священник с. Майдан (тепер Калуського району Івано-Франківської області) о. Омелян Левицький (1821–1891). Він занотував їх у 50-х роках ХІХ ст. Вперше опубліковані у газеті львівських москвофілів «Слово» під заголовками «Декілька народних переказів про Галич» (1879 р.) та «Ще про Галич та його околиці» (1881 р.), так званим «язичієм». Опубліковані записки істотно доповнюють досі не відомі факти про історію сакральних пам'яток давнього міста над Дністром, також автор подає малознані прізвища тогочасних галичан. Пропонований і адаптований до вимог сучасного українського правопису текст дозволяє краще осмислити знання про історичну спадщину Галича у ХІХ столітті. Для зручності прочитання різні частини тексту об'єднано в один наратив, відомі пропущені автором імена історичних діячів подані у квадратних дужках, як і коментарі упорядника матеріалу.

Ключові слова: народні перекази, легенди, храми, русини, караїми, Галич, Крилос, о. Омелян Левицький, о. Петро Левицький.

Декілька народних переказів про Галич

На самій південно-західній покутській вишині розташувалось під стрімкою горою, на правому березі Дністра і над устям річки Лукви, невеличке тепер місто Галич, яке колись було славним, могутнім та відомим престольним містом удільного князівства з однойменною назвою. Але це вже давно минуло... З того блискучого княжого періоду не залишилось, за винятком Богородичної церкви, більше жодної пам'ятки, яка могла б свідчити про ті минулі часи, про колишню могутність та велич. Одна лиш Богородична церква, яка колись була соборною і зведення якої варто

віднести до XII ст., залишається єдиною пам'яткою давньоруського зодчества в Галицькій Русі. Це та сама церква, в якій похований у 1187 році Ярослав Осмомисл, а в 1205 р. поховали тут тіло Романа Мстиславовича, вбитого під Завихвостом. В цьому храмі в 1208 р. Данила Романовича посадили на княжий престіл його батька, а пізніше, в 1235 р., після тимчасової смуги він знову на цьому престолі вокняжився. Пізніше церква була піддана жахливим спустошенням. У 1221 р. Фільний, воєвода угорського короля Коломана, збудував на її склепіннях засіку і захищався від новгородського князя Мстислава Хороброго, який прийшов на допомогу руським, відбивши поляків та угорців, і відбив галицько-руську столицю з рук іноземців. Незважаючи на таке спустошення і подальші руйнування Батия, від цієї церкви залишились досить міцні стіни, відтак у 1255 р. князь Ізяслав Володимирович міг захищатися від облоги Романа Даниловича. І ці міцні стіни і склепіння збереглися дотепер. Одна та церква збереглася в Галичі, але де стояла церква Св. Іоана, де була каплиця Спаса, виходивши з якої, помер від удару князь Володимирко Василькович, — досі невідомо, і видається, що залишиться назавжди таємницею, так само, як і заснування Галича, яке покрите дрімучою стариною.

В *Іпатіївському літописі* під 1206 роком читаємо лиш: «І пізніше скажемо про Галичину могилу і звідки почався Галич», як наслідок, через неповний список цього літопису більше нічого не довідуємось. Що стосується *Галичиної могили*, то також невідомо, де вона лежала і лежить, але вона відіграла найважливішу роль в історії древнього Галича, як бачимо із слів літописця, який нам розповідає під 1206 роком, що боярин Ілля Щепанович вивів князя пересопницького Мстислава на Галичину могилу, сказав: «Княже, уже єси на Галичині могилі посидів, так і в Галичі княжив єси».

По цьому ми повинні звернути увагу на інші джерела, які живуть у народній пам'яті, а багато чого довідуємось від неграмотних літніх людей, котрим це розказали їхні предки, передавали їх спадково з роду до роду і зберегли для нас в такий спосіб дуже цінні перекази.

Відтак Галицька, як і ціла наддністрянська, країна, досить багата на історичні народні перекази, могили та кургани, навіть з доісторичного часу, не удостоїлась ще досі уваги поціновувачів вітчизняної старовини. Щоправда, деякі руські патріоти в перші роки відродження галицько-руського життя почали збирати між наддністрянськими жителями перекази про Галич, але ці дуже цікаві праці зберігаються в рукописах і майже не відомі широкій публіці.

Тепер маємо під рукою «*Записки про Галич*», які складаються з двох невеликих зошитів і містять здебільшого народні перекази, які стосуються Галича кінця XVIII і початку XIX століть. Публікуючи їх, вважаємо, що робимо руській публіці хорошу послугу, ознайомлюючи її з минувиною того міста, яке відіграло помітну роль у давньоруській історії і надалі, будучи вже невеликим містечком, розміщеним на згарищах і розвалинах попередньої своєї величі, дало славу назву тій землі, столицею якої було.

З дитячих років, — каже поважний автор записок, — любив я слухати свого батька, який був священником у селі Бовшів, оповідання з древньої історії нашого краю. Добре пам'ятаю ті хвилини, коли нас, малюків, збирав покійний батько на прогулянки в поле, на гору, що носить назву «*Касова*», на якій зазвичай виходили батьки і починали нам переповідати про стародавні часи на Русі. Гора та кам'яна, висока і вузька, біля її підніжжя був отвір, з якого витікала кришталева вода. Чи знаєте, — запитував не раз батько, — що довколишні жителі про це говорять? Вона слугувала в давнину обороною для людей в час жахливих нападів на руський край. Кажуть, що цей отвір веде до підземної пивниці, де не одна душа знайшла прибіжище, а хто знає — може бути — що і тут лилась кров руських людей. Ось там, направо, видніється лан: називають його «*Коноплиська*», на ньому в давнину було село. А он там, де лісок, був монастир Св. Василія Великого, і недавно під час обробітку поля знайшли половину дзвона. За тим монастирем, говорять, також було село. А в нашому селі віднаходять гроші, які називають грициками. Також неподалік кладовища знаходять різного роду зброю, і на одному місці знайшли багато шабель. Між ними була одна величиною в три ліктя, і то ще не ціла, її тримав у себе покійний поміщик Броневський. Живемо тепер у мирний час, але журба про кращу долю не дає нам спокою...

Бачите, як там біліється? То Галич, колишнє престольне руське місто, а тепер нікчемний; а ось вище — то Св. Станіслав, монастир францисканців, колишній монастир Св. Пантелеймона. А ось бачите там далеко біле на горі — то Крилоська церква, споконвіку руська обитель митрополитів та єпископів. Такими думками ділилися наші покійні батьки, не дивно, що руська старовина та минуле Галича захоплювали наш молодий розум...

Було то в 1830 році, коли перший раз побачив я Галич. Дитячі це були роки і не так бачив я тоді, як дивлюсь сьогодні. Пам'ятаю, як покійний батько вів нас по Галичу, завів у стару церкву і на інші пам'ятні місця та розказував перекази про це місто. Душа відчувала, але до кінця не

відчувала того смаку, яким наповнюється в зрілому віці серце поціновувача вітчизняної старовини...

Кожен, відвідуючи Галич, ставить питання: де стояв первісно Галич і яка була його величина? Не раз застановлявся і я над цим предметом, але важко відповісти на це питання позитивно. Місто Галич стояло, здається, на тому самому місці, де стоїть і сьогодні, а передмістя його були: перше — за Дністром, друге — на полях Залукви, а третє — там, де сьогодні лежить село Крилос¹. Замок чи фортеця, церква Богородична з каменю, фундація латинської парохії, вали, які оточують Галич, монастир францисканців — все це докази, що тут, а не на іншому місці були зосереджені обителі і життя князя та дворянства.

Галицька фортеця, від якої залишилися руїни і вціліла одна вежа, збудована не руськими князями, як багато хто думає, а, як свідчать рішення сейму з 1658 року, коштом Андрія Потоцького, галицького старости. Вони обвели її шанцями, редутами за зразком іноземних фортець. Фортеця, збудована руськими князями, була розорена через часті напади татар, турків і волохів, від неї не залишилось каменя на камені. Замок, збудований [Андрієм] Потоцьким, був ще цілим у 1767 році, як свідчить інвентар, який вдалось мені отримати від галицького громадянина п-на Куликовського. Інвентар цей складений був з приводу заступлення на посаду галицького старости Йосифа Потоцького, каштеляна львівського. У роки перед поділом Польщі відбувався в залі замку — і то у вежі зі сторони Св. Миколая — останній сеймик шляхетський, але закінчився вже в мурах францисканського монастиря.

Ч[астина] 2.

Народні перекази говорять, що австрійська влада між 1780—1790 рр. віднайшла в замку скрині, і це на основі старовинних міських грамот, які були у Львові. Два чиновники прибули з двома військовими зі Львова в Галич і зупинились у готелі Береша. Запросили до себе двох громадян, двох євреїв і двох караїмів і відправились у галицький замок для того, щоб вони вказали місце, де стояла каплиця. Вказавши місце, взялись до справи і знайшли там, де стояв престіл, великий камінь, за яким була скриня, окована залізом, — її з великими труднощами зрушили з місця. Ту скриню відвезли до Львова.

---

¹ В люстрації за 1572 р. згадуються лиш два передмістя: Запаркання і Лавринів Кут.

В той час «бурграбієм» замку був старий Савицький, який ще довго обурювався, тому що нічого не знав про збережені скарби (коштовності) в престолі. Скільки в тому правди, невідомо, але так говорили галицькі обивателі.

Галицький замок зруйнував на початку правління Франца I галицький магістратський синдик, за що позбувся свого чину. З каменю і цегли цього замку побудовані декілька будинків у Галичі та Станиславові. У 1845 році здійснено розкопки на галицькій горі в декількох місцях, але ці розкопки не увінчались успіхом, тому що їх не закінчили. Першими почали розкопки військові, які отримали наказ передислокуватись в інші гарнізони; пізніше розкопками займались магістратські чиновники разом з містянами. Останні взялися за справу пізньою осінню, тому дощі не дали їм завершити задумане. При пошуках знайшли вони турецьку файку «стамбулку» і один гріш короля Владислава Варненчика. Велика то шкода, що не закінчена та справа, а хто знає, може, спочиває під землею не одна дорогоцінна для нас та нашої історії пам'ятка...

Покійний [Антоній] Ангелович, галицький митрополит, мав намір побудувати собі на галицькій горі палац, говорять, що досить часто любив їздити верхи на прогулку з Крилоса на галицьку гору і дивитись на руїни замку. Але свій задум з невідомих причин не втілив. На залишках стін є багато написів, які залишили люди, що відвідували це древнє місто. Вони написані руською [українською — А. Г.] та польською мовами і сягають 1737 року. З написів бачимо любов до батьківщини, напр[иклад]: «Засіли нині пугачі та інші нічні птахи, де колись хоробра наша родина, батьки наші, оборонці наші, по зноях мали солодкий відпочинок».

Дорога на замок раніше вела з самого ринку. Її сліди до сьогодні видно. При вході на гору видно також дотепер сліди брами, а з правої сторони — два малих замуrowаних вікна від пивниці. Прямо від цієї брами веде дорога на гору, наприкінці 1845 року тут відбувались розкопки. За переказами місцевих жителів, був вхід до підземних пивниць, до яких, як говорять, ведуть кам'яні сходи. В іншій містяться руїни древньої сеймикової зали, яку близько 1837 року розвалено, тому що вона могла завалитись. Старші люди розказують, що то міг бути в давнину храм Св. Анни, інші стверджують, що Св. Саломеї, але грамоти запевняють, що то була сеймикова зала.

Зі сторони латинського костелу стоїть вежа², частина якої слугувала як скарбець чи щось інше. Вона збудована у вигляді великої половини кола

² Автор формував свої записки на початку 50-х років. Сьогодні все в руїнах.

і сягає у висоту два поверхи. Та хоч вона сильно пошкоджена, але порівняно з іншими будівлями ще найкраще збереглась. Її стіни грубі, муровані з цегли, фундаменти з каменю міцно тримаються. З одної сторони гіпсовий камінь... Віконні отвори були малі, і помітні були сліди від заслонення решітками. З тих отворів відкривається чудесний вид на залуківські поля і поза блюдницькі, і в них також багато вирізаних імен подорожніх, які відвідували галицькі руїни. З тої вежі, яка була пофарбована в жовтий колір зсередини, як свідчать сліди, збережені до нашого часу, виглядали ворога, і кажуть, що комунікували з іншими двома вежами, з яких перша була в крилоському лісі, а друга — біля Пітрича. З першої було видно околиці Станіслава, з іншої — Подільська. Від цієї вежі простягаються до сходу розвалини, які у висоту сягають до двох сажнів. За свідченнями, тут була зала, в якій зберігали «*Акти гродські та земські*», пізніше перенесені у Львів. Тепер вони складають так званий Краєвий архів, містяться в монастирі бернардинів. За цими розвалинами є сліди руїни малої круглої вежі з круглим вікном зі східного боку. З переказів старших людей, вона слугувала каплицею імені Св. Катерини. В ній була ікона розп'ятого Ісуса Христа — і саме тут австрійська влада віднайшла вищезгаданий скарб. За свідченням грамот, які були при галицькій латинській парохії, в цій каплиці відправляли службу у неділі і празники, і священник отримував за це жалування 80 польських злотих в рік.

При кожній фортеці в попередні роки розміщувався звичайний колодязь, але чи був він на галицькому замку, про це тепер важко сказати. Старші люди розказували про існування колодязя, додаючи, що він був від самого споду до верху викладений чотирикутними каменями, і навіть вказують місце, де він міг бути. У 1845 році почали на тому місці проводити розкопи, але не глибше як на сажень. Справді знайшли чотирикутний камінь, але більше нічого. Нижче замку в декількох місцях витікають джерела, які, здається, виникли внаслідок засипання колодязя.

У наш час нема входу до замкових пивниць, лиш зі сторони церкви Св. Миколая є малий отвір, схожий на вікно пивниці. Перед 1833 роком вів цей отвір досить далеко, а в кінці був дуже вузький, що неможливо було в жодний спосіб далі пролізти. Цей підземний коридор вже в той час стояв без склепінь і стін, і тому не дивно, що з плином часу запався.

Поміж міським населенням є багато переказів про підземні замкові коридори. Між іншим розказують, що раз пустили в тунель зі сторони церкви Св. Миколая собаку з дзвіночком, вона ж вийшла в Маріямполі. З

цього приводу вважають, що підземний коридор так далеко тягнувся, тому неможливо повірити, що відстань Маріямполь від Галича більша ніж дві милі. Інші розказують, що з замку вів підземний коридор до міста і далі до Дністра.

Ч[астина] 3.

На початку цього століття користувались для своїх потреб галицькі жителі деякими замковими пивницями, де зберігали пиво та вино. Також інвентар від 1766 року згадує про деякі пивниці.

З галицького замку, який займає невеликий простір, проглядається ціла галицька околиця. Біля його підніжжя розмістилось містечко Галич, далі Дністер, за ним — велика рівнина, на якій майже біля лівого берега розташована частина міста Галича з каплицею (будованою з каменю) Св. Дмитра, далі Хоростків, Тустань, Семаківці, Межигірці — по іншу сторону Поплавники, а решту простору займають пасовища. Знову трохи до півночі лежить містечко Більшівці, біля якого село Бовшів, а на північно-східній стороні — містечко Бурштин. На південно-західній видно річку Лукву, за якою розташоване село Залуква, а далі на пагорбі монастир Св. Станіслава. З півдня видно лиш ліси.

Одною з найдавніших пам'яток вважається церква Пресвятої Богородиці. За народними переказами, належить віднести побудову цього храму до ідолопоклонських часів. Тут мав зберігатися ідол «*Лек-Осин*». А за іншою версією, храм споруджено в перші роки християнства на Червоній Русі. Першу нашу розповідь підтверджує [Абрахам бен Леві] Леонович, равин караїмської громади Галича [1810—1851 рр.], який відзначається своїм розумом. Опирається він на написаний єврейськими буквами караїмський рукопис, що міститься у караїмському літописі, походить з часу, коли караїми прийшли на Червону Русь. Цей рукопис зберігався в оригіналі до 1830 року, аж поки в тому році не став жертвою пожежі. Тоді також згоріли караїмська школа та інші караїмські книги, які використовували для богослужінь. Між ними була одна давня рукописна пергаментна книга, наприкінці якої був вищезгаданий караїмський літопис. Лише випадково збереглась донині з того літопису копія, яку зробив сам равин [Абрахам бен Леві] Леонович.

Митрополит [Антоній] Ангелович вимагав підтвердження того, коли вони осіли в Галичі; тоді [Абрахам бен Леві] Леонович переклав караїмський літопис на польську мову та вручив це митрополиту [Антонію] Ангеловичу і при цьому зробив для себе копію.

Караїми поселилися — за переказами — навпроти давньої святині, яка була присвячена ідолу *Пек-Осину*. Цей ідол — також за переказами — мав бути споруджений з каменю та зображав з одного боку чоловічий, а з другого — жіночий рід. І він мав зцілювати недужих.

Скільки в тому правди і звідки походять ці відомості, досить важко тепер дослідити, достатньо того, що мені так розказували не лише караїми, але й інші галичани. Леонович розказує ще, здається, на основі караїмського літопису, про долю, яка спіткала цього ідола, а саме: коли свята віра почала поширюватись на Галицьку землю, через темноту невігластва засіяла блиском перемоги, тоді галичани винесли ідола на «*Королівку*», проголосили слова клятви «*Пек тобі, «Осину»* і скинули його з цього місця в Дністрову безодню.

Про древність цієї церкви ще говорить восьмикутний камінь, який міститься в церкві. На ньому є руські букви, які означають 1002 рік, і, як багато хто думає, то означає рік побудови церкви. Крім тих букв, на ньому також зображені герби: підкова та роги. Цей камінь служить як амвон. При реставрації храму 1825 р. він був на тому самому місці, де й сьогодні, лише глибше був закопаний в землю.

Про давність храму також говорять руські літописи³. Та церква збудована з м'якого каменю у візантійському стилі, без будь-яких прикрас всередині, мала два входи: один — з півночі, а другий — з півдня. Вікна вузькі та високі. Внутрішнє оздоблення церкви дуже скромне. Нема тут іконостаса; стоїть він розібраний за великим престолом, як бачимо, добре був розписаний. Сам престіл також убогий, другий вівтар створений за новим зразком і нічим не відрізняється від вівтарів, що містяться в інших церквах Галицької Русі. Престіл галицької церкви був прикрашений одним з найдавніших євангельських списків, здається, XV ст., він був добре переплетений у блакитний оксамит та срібло, і по боках знаходились руські герби — леви, що дряпаються на скалу. З тих прикрас залишились лиш сліди. Крилошанин Петро Левицький⁴, священник із Залукви (під

---

³ Автору, який складав ці записки, як вище сказано, на початку 50-х років, не були відомі праці крил. А. С. Петрушевича (*Галицький історичний збірник*), в якому наш вчений-історик на основі історичних свідчень досить ґрунтовно опрацював предмет дослідження і довів древність галицької церкви.

⁴ Крил. Петро Левицький, батько автора, помер у 1847 р. і похований на городецькому кладовищі у Львові [сучасна назва Городоцький цвинтар, функціонував до 1875 року — А. Г.].

Галичем), який також займав посаду митрополичого комісара, завіз то Євангеліє в Унів, де воно зберігалось в архієрейській бібліотеці.

При церкві було підземне кладовище, яке внаслідок затоплення у 1825 році засипане, тоді віднайдено лише кістки.

Галицький інвентар із середини XVII століття говорить про срібні чаші, підсвічники, дорогі фелони. Словом, з цього інвентаря видно, що галицька церква була багато обдарована.

Хто привласнив церковні реліквії? На це питання важко відповісти. Між галичанами збереглися чутки, що в перші часи після захоплення Галича поляками забрали вони церковні багатства і знищили грамоти, а в пізніші часи — турки і татари. Що стосується другої частини переказу, маємо письмові докази, такі як записки єпископа [Йосифа] Шумлянського на крилоському Євангелії, в яких єпископ згадує, що за правління Яна III турки спалили Галич, і, здається, що в цей час була пограбована і галицька церква. Караїмський літопис розказує нам про велике спустошення Галича турками і татарами за Августа II.

Одна жінка-єврейка, яка померла в Галичі в 1847 році у 80-літнім віці, вміла багато розказувати про старожитність Галича, тому що багато чого чула від своєї бабці, яка жила — за її словами — 120 років і також багато розказувала навіть про час правління Яна III. За словами цієї жінки, галицьку церкву тричі реставрували. Один раз, під час нападу ворожих військ, вона була спалена та жакливо спустошена гарматними кулями, а тому богослужіння проходили в пивниці під церквою. Чув я від старших людей, що серед галицьких грамот була одна, де було вказано виділити 500 центнерів вапна, призначеного для оновлення церкви. Воно містилось у землі там, де зараз стоїть синагога. Про це розповідала і та єврейка, додаючи, що вона цього не пам'ятає, але чула це від своєї бабці, що це могло бути за правління Августа II. Видається, що це правда, начебто сьогодні вапно є на тому місці, де, за переказами, воно мало бути в землі.

Про перше оновлення галицької церкви не могла нічого детально розказати, лиш те, що чула від бабці. Вдруге реставрували церкву за єпископа Атанасія Шептицького, близько 1747 р. Третій раз реставровано за сприяння митрополита Михайла Левицького і його брата Петра у 1825 році. Роботи велися під керівництвом [Християна] Бергера, а оновлення церкви коштувало до 6000 гульденів. При цій реставрації віднайдено два надгробних камені родини Маркевичів, котрі в середині XVII ст. були суддями земського суду. Тепер ці епітафії містяться під престолом.

Інвентар 1776 року згадує, що при цій церкві було 54 парафіян. Священником тоді був Козелківський, рукоположений в Крилосі. Його утримання було дуже скромним...

Церковні дзвони походять з 1683, 1713 та 1755 років. Великий дзвін з чудовим голосом називається «*Диволай*».

Від парафіяльного дому, який у давнину розташовувався при цій церкві, сьогодні нема і сліду. Францисканці спільно з магістратом виділили його русинам та долучили до латинської парафії.

Церкву Св. Миколая, збудовану з дерева над Дністром, здається, наприкінці XVI або ж на початку XVII століття, як свідчать грамоти з цієї церкви, відвідав у 1602 році Єремія Тисаровський. Зараз вона в досить доброму стані. Дзвони на дзвіниці походять з 1749, 1752 і 1717 років.

Перед правлінням Йосифа II при храмі був парох. Тепер ця церква є дочірньою.

Церква Успіння Пресвятої Діви була побудована під замковою горою. Сьогодні нема і сліду від неї. Правда, вказують місце, на якому сьогодні стоїть хрест, і говорять, що на тому місці вона була, але це сумнівно. Інвентар цієї церкви, який я тримав у руках, свідчить, що ця церква була споруджена під горою, спочатку існувала під титулом Успіння Пресвятої Богородиці, а пізніше — Воскресіння Христового і була в один час сильно пошкоджена великим уламком гори. Під час цього обвалу загинули декілька десятків жителів та декілька будинків були зруйновані. Тоді галичанин Стефан Ляхович власним коштом переніс церкву на інше місце і поставив її на підмурівку, посвятивши її знову Успіння Пресвятої Богородиці. Вона була споруджена з твердого дерева і прикрашена одним куполом. Першими будівничими були самі галичани. В церковному інвентарі читаємо, що галичани, зібравши кошти, побудували церкву. Далі в цьому інвентарі вказується, що ця церква не має жодних старостинських ґрунтів, лише власні куплені. Священників презентували райці м. Галича. У 1747 р. священником був Федір Семиренський, рукоположений ще єпископом Йосифом Шумлянським. З церковних речей та маєтностей збереглися церковні книги, які походять з XVII ст. З них найстарішим є Службник, надрукований 1665 року. Всі інші, як-от дарування церкви, срібна чаша, срібний хрест і табличка, про які згадується в інвентарі, втрачені, саму ж церкву розібрано в 1776 році.

Крім цих храмів, був ще один, який мав би розміщуватися на самому ринку, недалеко кам'яниці Ворони. Сьогодні на тому місці живуть євреї. Про долю цієї церкви не зміг я нічого довідатись.

На цих словах закінчив шановний автор свої записки. Записав він все, що відбулося цікавого про долю і недолю древньоруського міста, а було б досить корисно, щоб наші патріоти взялися збирати народні перекази, що стосуються місцевості Галицької Русі, або ж доповнювали вже зібране, а цим вони б наблизились до пояснення історичних фактів.

Ще про Галич та його околиці

Руська людина сердечно любить бувальщину. Вона легко прагне душею в темну далину часу... Дитиною, в колисці, милується в казках, а потім через все життя з благоволінням прислухається до думки народу і його минулої долі і недолі, із захопленням вивчає старі замки і могили, щоб довідатись про приховану віками минувшину. Сподіваюсь, що шановний читач не образиться на мене, якщо знову поведу в місце слави його предків і знову почну розказувати про старий Галич, доповнюючи те, що раніше недоказали⁵.

Отож розкажу дещо про римські костели. В Галичі, крім церков, були і римські костели. Найдавніший і найперший — то костел Пресвятої Діви Марії. Чи був він кам'яний, чи дерев'яний — невідомо. Він стояв там, де сьогодні стоїть латинський парафіяльний костел Успіння Пресвятої Богородиці, а цей, наскільки пригадує народна пам'ять, раніше був дерев'яний. Дерев'яний костел стояв до другої половини XVIII ст., і на тому ж місці канонік почав будувати латинський, [галицький єпископ Войцех] Віттан новий костел з каменю. Завершили будівництво за державні кошти Речі Посполитої.

У тому костелі, збудованому в стилі ренесансу, не збереглося нічого давнього, крім ікони латинського архієпископа [Якуба] Стжеме (Strzemie).

Прекрасним був інтер'єр костелу; поруч з костелом — дзвіниця зі дзвонами минулого століття. Біля костелу також містилась нова кам'яна парафіяльна будівля. В актах цього костелу збереглась ерекційна (парафіяльна) грамота польського короля Владислава Ягайла про надання пожитностей, інша грамота надавала право рубати дерева в сапогівських лісах⁶.

---

⁵ Див. «Слово» за рік 1879 р., № 3—6.

⁶ Той ерекційний документ був у моїх руках, і я передав його покійному [Денису] Зубрицькому, а той, ймовірно, передав його в бібліотеку Народного Дому. Інші документи, які відносяться до історії цього костелу та парафії, містяться, здається, в Імп[ераторсько]-Кор[олівській] Фінансовій прокуратурі у Львові (прим. автора).

Другий костел, який носив посвяту Чесного і Животворящого Хреста, разом з монастирем францисканців стояв на ринку. Спочатку збудований з дерева XIV століття, декілька разів зазнавав пожежі, в 1595 році остаточно зруйнований, внаслідок чого францисканці вимушені були переселитись у костел Св. Станіслава (раніше церква Св. Пантелеймона). Нинішні монастирські разом з костелом (якого на сьогодні вже нема) відновив у XVII столітті гетьман Миколай Потоцький, як виконання обіцянки після поразки руських [українських — А. Г.] козаків. Пізніше францисканці повернулись із костелу Св. Станіслава сюди, дехто залишився в тому останньому костелі.

У XVII столітті тут було вісім францисканців. На їх утримання було виділено село Середнє. В тому монастирі мешкали, як кажуть перекази, латинські архієпископи.

Ось що розказують про переселення латинських єпископів з Галича до Львова: Латинські архієпископи, говорять перекази, — не були задоволені своїм перебуванням в Галичі: місто відкрите, легко піддавалось нападам на помешкання і на людей; через це і задумали переселитись. Але це не було так легко; міщани (латинського обряду) не хотіли їх пустити від себе, тож вони вирішили виїхати таємно. І справді, один з них, взявши з собою все золото і срібло, інфулу та інші відзнаки архієпископського сану, пустився в дорогу до Львова. Галичани (латинського обряду), помітивши його відсутність, спробували його наздогнати. Застали його вже в Рогатині. Тут відібрали в нього архієпископські відзнаки та інші коштовності, які належали костелу, змушуючи його повернутись до Галича. Архієпископ через таку поведінку галичан (латинського обряду) відчував себе сильно ображеним. Прийшовши зі своїми слугами на береги Дністра, кинув інфулу та інші архієпископські знамена в ріку зі словами: «Йди з водою, моє щастя, а ти, Галич, з честю, з багатством і добром твоїм пропадай, і най у тебе ніхто ніякого блага не наживеться».

Клятва ця залишилась надовго в пам'яті галицьких міщан, і з того часу з'явилися народні біди, як-от напади татар та турків, неврожай — це все через злочасну клятву.

Пам'ять про клятву збереглась до наших днів. Близько 1836 року галицькі міщани подали прохання до папи римського про зняття клятви, в чому їм помагав колишній синдик того часу, Рогуський, ревний польський патріот. Прохання те вони подали в Рим на руки польської еміграції, і тим

же шляхом прийшла відповідь, що та клятва — із ряду «менших», а звільнення від неї повинен вивести місцевий латинський парафіяльний священник. Але місцевий латинський парафіяльний отець Антоній Павульський, якому саме Рогуський вручив папський лист, не поспішав його оголошувати населенню з тієї причини, що на лист потрібно було ще підтвердження імператора, і ще й тому, що лист не йшов офіційно, а через емігрантів.

Посилають листа до руського парафіяльного священника о. Корнилія Левицького, який відправив його назад Рогуському. Тому же Рогуському спало на думку відправити цей лист дяку, але і той не спішився позбавляти місто від клятви.

Відтак через довгу подорож лист дійшов до руки караїмського равина Леонтовича, людини вченої, яка добре знала латинську мову. Йому доручив Рогуський прочитати і позбавити від клятви, і він прочитав.

Але в Галичі ще досі ходить прислів'я: «Звідси — гора, звідти — вода, а всередині — біда».

Повернемось знову до нашого монастиря.

Тут, у францисканському монастирі, до поділу Польщі, відбувались галицькі сеймики.

Після скасування ордену францисканців галицький «палестрант»⁷ Рафаловський під час аукціону купив монастир, а костел купили жиди і, розібравши його, продали матеріали в Маріямпіль.

Під тим костелом, як переказують, була гробниця, а в ній, як розказують, — останні власники, 7 кам'яних домовин. При перебудові монастирської будівлі, яка постраждала від козацьких куль, як розказував той же Рафаловський, в стінах «корець куль козацьких».

Сьогодні ця будівля є власністю міста, і в ній містяться училище і громадська управа.

Третій костел, Св. Анни, — дерев'яний, збудований разом з монастирем ордену домініканців гетьманом Андрієм Потоцьким. Монахів того чину було три чоловіки і на своє утримання мали село Хоростків.

Після закриття цього монастиря образи із костелу передали до руських церков, статуї давніх гетьманів з роду Потоцьких перейшли до

---

⁷ Палестрант — юрист, студент, який вивчає закони (прим. авт.)

церкви в Дем'янові, великий дзвін, прекрасний, купили для своєї церкви парафіяни села Комарів, він там є і донині.

У центрі ринку в Галичі стояла дерев'яна ратуша; тут проходила «рада» і були розправи зі злочинцями. Склад міської управи був наступним: ланд війт, 6 присяжних, 6 лавників, 2 писарі. Коментарем до того, як відбувались суди, слугує прислів'я: «*Галицька справа, семаковицька напасть*».

Під ратушею був погріб (пивниця, Loch) із залізними дверима. Ратушу розібрали наприкінці XVIII ст. В погребі знайдено бочки з порохом.

У Галичі була «палестра»⁸, тобто училище, де молодь навчалась юриспруденції. Ось відомі з галицьких «палестрантів», усі русини: Плоховський, Лукашевич, Мерзинський, Рафаловський, Соболевський, Карачевський, Жуковський, Желеховський, Чемеринський та інші. Судова канцелярія була на замку.

Корінне населення Галича було руське [українське — А. Г.]. Окрім того, жили тут латиняни — поляки, караїми і жиди.

Корінне та основне населення міста — русини, які і в час панування Польщі не переставали усвідомлювати своє значення як жителі першого міста Галицької Русі, як про це свідчать наступні перекази.

В другій половині XVIII ст. галицька «старостина», яка перебувала в Монастириськах, мала бажання, щоб галицькі міщани прядиво прядли. Приказала роздати між них прядиво. Вони покійрно прийняли прядиво, але одразу всі принесли його на ринок і, зібравшись в одне місце, підпалили. Коли ж їх пізніше спитали, чому вони так зробили, говорили: «щоб цього свавілля більше не було».

Караїти, або караїми, як самі припускають, поселились тут з волі князів руських Данила і Лева. Тут вони мали також свою синагогу. Жиди прибули сюди за правління Казимира «Великого». Їх синагога стояла за валом в лузі, із західної сторони міста.

Галицький ринок був просторий, як і тепер; довкола ринку були розташовані житла — «земляни»; земельні наділи були великі і менші. Багаті дідиці мали у власності декілька помість, одне сягало до трьох сажнів. Менші власники володіли двома, і так далі.

Починаючи з ринку вздовж костелу Св. Хреста і давньої руської церкви Преч[истої] Діви Марії, а тепер Різдва Христового, далі

---

⁸ *Palestra* — у древніх римлян фехтувальне училище (прим. авт.)

вздовж домініканського монастиря вела дорога на *Королівку*, та дорога називалася вулицею *Сенаторською*. Дорога на південь від польського костелу, під замковою горою, називалася *Калуською*. Вуличка попід церкву до мосту (нинішня *Караїтська*) називалась *Козій Ринок*.

Галич був укріплений валами. І так: з західної сторони вал тягнувся від замкової гори вздовж ріки Лукви, далі вздовж берега Дністра до церкви Св. Миколая, оточеної полісадами. Від Дністра на південь попри церкву Св. Миколая із замкової гори знову проходив вал.

Переправа через Дністер здійснювалась за посередництвом каната (линви-порома) біля церкви Св. Миколая.

Околиці Галича. До Галича належала і територія за рікою Луквою — село Залуква. Те село було передмістям Галича і ділилося на три частини: частина *Старостинська* належала до галицького замку, частина *Плебанська* (парафіяльна, в народі — *Клебанщина*), належала латинській парафії в Галичі і частина, що належала польській короні, — та називалась *Залуква Нелепець*, або *Лаврентів кут*.

В тій останній частині була церква Св. Михайла з окремим священником. Церква та стояла недалеко від Лукви і Дністра. З тої церкви збереглося писане Євангеліє, яке нині зберігається в залуквянській церкві [Св. апост.] Петра і Павла. Люди з тої околиці розказували мені, що їх церква була власне церква Св. Пантелеймона, але Владислав Ягайло забрав від них ту церкву і віддав її францисканцям Св. Станіслава.

Плебанська частина мала свою церкву — Св. апост. Петра і Павла. Вона стояла в нинішньому парафіяльному саду, за хлібним сараєм (стодолою).

Біля тої церкви був сад; в тому саду була велика груша. Під тою грушею, говорили мені столітні старці, поховали сто років тому якогось «старшого» воєнного «московського», на гріб якого під час поховання заможні воєнні товариші кидали рублі, а бідні — землю. То було 1739 р.

Ч[астина]2.

Під час благоустрою парафії громада Залукви продала ту церкву в с. Вікторів; вона стоїть сьогодні в Вікторові на горбі і носить ім'я Св. О. Миколая. Про неї поговоримо в іншому місці.

Люди з тої частини передають, що їх церква була не та, а Преображення, чи церква Спаса, що [розташовувалась — А. Г.] над кам'яним вивозом. Але ця церква була зруйнована більше як триста років тому; з неї вцілів лиш образ Спасителя з іконостаса, який ще у 1848 р. існував у церкві Св. АА. Петра і Павла.

Старостинська частина мала також окрему церкву — Богоявлення, в якій служив окремий священник.

За Залуквою, над берегом Дністра, розташоване «окописько» (кладовище галицьких жидів). Воно сягає давніх часів. За те «окописько» жида платили францисканцям чинш: декілька польських грошей та два каплони.

Недалеко від окописька тягнеться поле, назване «Радече», де шляхта «галицької землі» тренувалась у воєнному мистецтві.

Вище Залукви на вершині, недалеко від того місця, де Чва (Чечва) [сучасна назва Лімниця — А. Г.] впадає в Дністер, розташувався монастир францисканців з костелом Св. Станіслава⁹. Той костел збудований із самого тесаного каменю; такого каменю в околицях Галича тепер не зустрінеш; він, ймовірно, походить із Шумлян, в бережанській стороні. Костел той дуже давній. Він був первісно церквою Св. Пантелеймона. Можливо, Володимирко, який дав початок галицькому князівству, збудував цю церкву¹⁰ в пам'ять про свого батька Володаря, перемишльського князя (Володар, грецькою Пантелеймон). Церква являє собою заокруглений чотирикутник, зовнішні стіни в нижній частині, видається, походять з XIII ст., внутрішня та зовнішня середина [храму — А. Г.] вище вікон вказують на новий стиль. Здається, що цей храм зазнав руйнувань від татар і був відновлений за Ягайла та повторно [реконструйований — А. Г.] у XVII ст. в новішому стилі.

У тому костелі зберігались ще дві балки і хрести з іконостаса, а у великому вітарі — образ Св. Пантелеймона.

Під костелом містяться крипти, де лежать мощі благодійників (ймовірно, францисканців — ред.) монастиря. На зовнішній стіні костелу

---

⁹ Раніше церква Св. Пантелеймона. Скоро появиться про цю церкву надзвичайно важливий твір з двома літогр[афами] таблицями авторства о. Антонія Петрушевича. — ред.

¹⁰ Ні, Данило — ред.

зустрічаємо написані роки (1585, 1598 та ін.). Є також інший напис, що складається з декількох рядків на нижньому камені. Але руський напис ледве помітний через свою давність, а тому неможливо було його прочитати.

При костелі стоїть дзвіниця з початку XVI ст. [має бути XVII — А. Г.]. У 1860 р. на цій дзвіниці тріснув один із дзвонів. Францисканці побачили руський напис. Під час переливання цього дзвону руський священник з Б[овшева — тут автор має на увазі свого батька о. Петра Левицького — А. Г.] бачив його і, прочитавши руський напис, дізнався, що цьому дзвону близько 375 років.

Поруч із костелом стоїть мурована споруда [монастиря — А. Г.] з 12-ма кімнатами, в якій жили три францисканці. Монастир обведений валом, насипаний францисканцями на початку XVI [має бути XVII — А. Г.] століття. Якщо судити із записок, які зараз зберігаються у бібліотеці Народного дому у Львові, біля костелу була глибока кругла яма від турецької гарматної кулі.

Кажуть, начебто руський єпископ Григорій¹¹, що жив у тому монастирі (кляшторі) за правління якогось польського короля, подарував його блаженному Якову, латинському єпископу з ордену францисканців.

До того монастиря належать¹² сорок десятин орного поля, яке межує з монастирем, а за Дністром — сінокоси на 30 косарів. Довкола костелу містяться житла селян греко-католицького та римо-католицького віросповідання.

Поруч із монастирем, саме на тому місці, де побудовані господарські споруди, глибоко в землі натрапляли на кам'яну основу. В долині, якщо

---

¹¹ Цікаво було б дізнатися, що то за єпископ Григорій. — Григорій Крилоський жив близько 1300 року. Григорій уніат, улюбленець короля польського Казимира Ягеллончика, отримавши від того короля монастир в Галичі для проживання, жив близько 1460 року. В новішому львівському шематизмі в списку єпископів Григорія не знаходимо. Давніше був ще один Григорій, про якого згадує *Іпатіївський літопис*, розказує про його благочесті. Яків же Стрепа жив у 1391 році.

¹² Підтверджуючі акти зберігаються в ц[ісарсько]-к[оролівській] фінансовій прокуратурі у Львові, інші грамоти — в бібліотеці Лавровського в Перемишлі, там вони зберігаються з часів митрополита Антонія Ангеловича. — (прим. авт.)

йти від монастиря, натрапляємо на джерело, а вище нього – хутір (фільварок, ферма), що називається «*клебанщина*» (належить до латинської парафії в Галичі). Йдучи далі помічаємо «*кам'яний вивоз*». Тут стояла вищезгадана церква Преображення¹³, тут же було село Григорів (яке, можливо, отримало таку назву від вищезгаданого єпископа Григорія).

На тому місці, де стояла церква, 1847 р. закопували трикутники і натрапили на велику кам'яну плиту, яку галицький міщанин купив у чоловіків, що працювали. На тому місці у 1848 р. я також намагався проводити розкопки. Виколав гіпсові дощечки зі штукатуркою.

---

¹³ *Іпатіївський літопис* згадує про цю церкву під 1152 роком. З тексту літопису стає зрозуміло, що церква розміщувалась біля княжого двору. За переказами старожилів, а саме столітнього галицького палестранта Чемеринського, та церква стояла на галицькому замку, на східному краю гори, на тому місці, де нині видно засипаний погреб. Пізніше ту церкву перебудували на вежу, в якій була сеймикова зала, але сходи до неї ще довго зберігались. Та вежа ще перед поділом Польщі хилилась до землі. За наказом староства її розібрано у 1837 р. В літописі йдеться, що князь Володимирко, йдучи на вечірню до тої церкви (бу на переходс•хъ до божниці), бачив звідси посла Вел[икого] князя Ізяслава, який виїжджав з княжого двору («сѣѣха Петръ сѣ княжа двора»). Говорить далі літопис, що князь йшов далі «на полати», а виходячи по вечірній із церкви, зупинився «на сходиці», тобто на тому місці, звідки раніше дивився з насмішкою на посла, який спускався з замкового двору). Тут його розбив параліч, і тієї ж ночі він помер. Все стане ще ясніше, якщо уявимо собі ту церкву, побудовану у вигляді, наприклад, львівської Ставропігійської церкви. В такому випадку хори з бічними галереями будуть нам служити за ті «палати», звідки слухав богослужіння князь зі своєю свитою, боярами тощо. Зауважмо, що в церкві сходи вели на хори і галереї ззовні, тож вид з неї був відкритий, і князь добре бачив, стоячи на сходах, посла, який виїжджав. Це, звісно, лише наші здогадки, і тут зауважмо лиш, що шановний професор [Ісидор] Шараневич вважає, що ця церква стояла на іншому місці, на залуківській висоті, на полі *Єжів*, а при поясненні слова «полати» покликається на думку проф. [Олександра] Брікнера, який вважає «полати» храмом. Звісно, що тут «полати» не що інше, як храм, але проф. [Олександр] Брікнер не сказав: чому? Ми думаємо, що легше буде це пояснити, уявивши собі ті «полати» як верхню частину храму, тобто хори і бічні балкони для князя та його свити. – Див. Шараневич І. Старорускій княжий городъ Галичъ. Львовъ, 1880. С. 35–36. (прим. автора).

Ч[астина]3.

Подальші пошуки варто було б припинити, оскільки все частіше траплялися камені, а ґрунт виявився твердим, кам'яним, необхідного обладнання у мене не було.

Від заходу Преображенської церкви, в долині по той бік ріки Чви (Чечви) розстеляється прекрасне пасовище, воно належить до католицького костелу м. Галича. Я чув, що шляхта з Боднарова дає туди волів на випас. Називають те пасовище «спалені двориська», за цим відрізняють його від інших.

Повернімось знову до дороги, яке веде на південь.

По лівий бік «*Карпового гаю*» відкриється перед нами велике поле; тут часто глибоко в землі трапляються [фундаменти — А. Г.] на кам'яній основі. Те поле відоме під назвою «*Цминтариська*». Площа того поля сягає вздовж і в ширину 170 кроків.

Розказують, начебто селянин Матвій Рута знайшов на тому полі велику суму [коштів — А. Г.] у 1800 році і з бідної людини несподівано став славним багатцем. Інший селянин, церковний провізор Яким, знайшов тут золоту монету і передав її місцевому пароху, о. Петру Л[євицькому], який визначив її як грецьку. І сам почав копати, але виявилось неможливо щось знайти через відсутність відповідного обладнання. В землі зустрічались тесані камені, добре оброблені.

Спускаючись від того місця вниз до Залуквянського хутора, натрапляємо якраз при дорозі на білий камінь і на сліди якоїсь будівлі. Народні перекази говорять, що тут стояла кам'яна церква.

Розказують, начебто 1827 р., коли сюди прокладали нову дорогу (стара дорога з Галича і Залукви до Крилоса тягнулася вздовж ріки Лукви підшовою гори), знайшли при копанні ровів кам'яний гріб (труну); гріб той економ Шмигельський велів до себе привезти і, як розказували чоловіки, — «занедбав десь».

Нижче тих розвалин тягнеться митрополиче поле; тут 1840 р. знайдено кілька талерів і польських грошей [часів — А. Г.] польського короля Сигізмунда I.

Підемо тепер знову в напрямку півдня до *Карпового гаю*, де сьогодні лежить *Діброва залуківська*.

У 1848 р. розказували мені старожили, начебто на цьому місці напроти села Блюдники жили колись руські князі Сергієвичі.

За тою *Дібровою залуківською* розташувалося сільце Сокіл. На Соколі чудова скала із гіпсового каменю над рікою Лімницею. На тій скалі

стояла обитель монахів Чину Св. Василя В[еликого] з церквою Животв[орящого] Хреста. Тут жили лише два ченці (монахи)¹⁴.

Відомий цей монастир тим, що його ігумен довгий час брав участь у Замойських синодах.

Після закриття цього монастиря церкву закупила громада Підгір'я під магазин, храмовий празник (Чесн[ого] і Животв[орящого] Хреста) перенесено до Крилоської церкви, де також саме у великому вівтарі міститься ікона Богоматері, перенесена з Сокольської церкви.

Скала, на якій та церква стояла, все більше розсипалась; з утвореної в такий спосіб ущелини випала прекрасна алебастрова чаша, яка зберігалася у колишнього мандатора бл. п. [Михаїла] Гарасевича. В такий спосіб випало якось залізо від плуга, досить велике.

Неподалік стояла липа, досить об'ємна, в її дуплі у 1841 р. знайдено чотири глечики мідних монет XVIII ст.

Біля Сокола показують могилу, розташовану у східному напрямку до Комарова, простягається широкий лан площею 150 десятин — власність комарівського дідича п. Франца Кржечуновича. Той лан називають «Дворисько». Недавно на тому лані вирито плугом глиняну посудину зі срібними монетами князя Владислава Опольського (1375 р.). На монетах помітний напис, який вказує, що то руські гроші, чеканені за правління того ж князя. Ці монети зараз зберігаються у краківського¹⁵ нумізмата; дві з них дістались автору статті, а він передав їх у Народний дім.

До того лану тепер прилягає с. Комарів; напроти Комарова, по інший бік ріки Лукви, на великій горі, яка виступає над р. Луквою, стоїть церква Св. Миколая. До стіни церкви прибитий на дошці старий образ, внизу якого є напис: «*Князі руські Борис і Гліб*».

В самій старенькій церкві, раніше залуківській, нічого цінного немає, але з чотирьох сторін церкви ростуть чотири розлогі дуби — свідки сивої давнини. Одному з них, без сумніву, більше 600 років, і він багато що

¹⁴ Ось що зберегла народна фантазія про давніх сокольських монахів: «Вийшов якось, — говорять прості люди, — чернець на скалу під відкритим небом помолитись Богу. Йде, йде, щось читає в книзі і не помічає, що скала розсунулась, а перед ним — прірва; здійнявся шум, і чернець пропав у безодні. «Рятуйте душу! — чулося з прірви, — диявол тримає мене, подайте Св. Причастя!» Подали йому причастя, і він там загинув».

¹⁵ В крак[івській газеті] «Czas» було повідомлення про ті монети, що вони є дуже рідкісними; в актах про них згадується, але у нумізматичній колекції їх ще не було (прим. автора.)

знає про древній Галич. Другому дубу не більше 300 літ, інші не такі старі. Дуби, посаджені біля церкви, свідчать, що на тому місці наші предки здавна приносили хвалу Господу.

За переказами, тут був монастир, спалений татарами. Поруч з церквою помічають сліди озера (ставу). На тому місці тепер орне поле. Недавно виорали тут купольний хрест, ймовірно, з тої церкви. Останній парох тої церкви о. Магазинович, з довгою по пояс бородою, помер сто років тому, маючи сто років.

Вигляд звідси зачаровує, і коли ми в один прекрасний літній ранок разом з «*Римлянином*» (від «*Сіона*») тут були востаннє, нас так вразили романтичне розташування місцевості і поважний вік дубів, що ми в душі дякували предкам за їх мудре ставлення до природи і тут, посеред освячених віками дерев, відправили панахиду за упокій їх душ.

І втішились, здавалось, дуби, почувши солодкі вже знайомі їм співи; і воскресли в їх пам'яті благочестиві монахи, які їх посадили і виростили.

Залишаємо церкву Св. Миколая і рухаємось вниз у напрямку вікторівського двору.

Починаючи з того двору, на всій площі вздовж крилоських валів зустрічаються численні могили, з яких в лісі одна є особливою через свою величину.

Переходимо тепер крилоські вали, що на полі: один, другий, третій. Останній доходить до крилоської церкви. Перейдемо через нього, далі через рів і — перед нами стоять палати (дім) митрополита.

Сто років тому — то був дерев'яний будинок. У 1800 р. дехто Бродський, отримавши в посесію те володіння від бл. п. єпископа Миколая Скородинського, зобов'язався побудувати «палати» з матеріалу, який виявиться в крилоському володінні.

У лісі, який належав до крилоських володінь, знайшов він церкву Св. Пророка Іллі, збудовану з тесаного каменю у формі ротонди. З матеріалу розібраної церкви спорудили вони палати з таким розташуванням кімнат, які бл. п. митрополит Григорій Яхимович, коли керівник Тхоржевський супроводжував його під руку по всіх кімнатах, описав коротко: «Танцювати полонеза є куда, але проживати ніде».

Коли закладали основу під «палати», виявили погріб, частина якого одразу ж завалилась, в інших, які залишились, знайдено срібні прутки (штаби), скляні посудини, стакани із зображеннями 12-ти апостолів, чаші, розмальовані фляжки та ін. Все те, як припускаємо, належало бл. п. єпископам [Гедеону] Балабану і [Йосифу] Шумлянському.

Свідком тої знахідки був крилоський дяк і вчитель Дубовицький, який про це нам розказав.

З речей, там же знайдених, багато перейшло до рук бл. п. о. [Петра] Парфановича, місцевого пароха.

Неподалік від «палат» на просторому подвір'ї стоїть церква Успіння Пресв[ятої] Богородиці, за переказами, третя за рахунком.

Та церква зведена з тесаного каменю, як розказують, привезеного з Шумлян; мала, за переказами, три бані, дуже високі.

Про те, хто її збудував, дізнатися можна з напису, зробленого на надгробному камені (той камінь раніше стояв перед царськими воротами, а тепер у стіні). З того напису можна дізнатися, що в Марка Шумлянського у XVI ст., саме в той час, коли він очолив руську шляхту, а вона і населення вимагали відновлення руського єпископства, виникла думка створити катедру. І він створив її на тому ж місці, де раніше стояв кафедральний собор.

Марко Шумлянський жив у час правління польського короля Сигізмунда Августа, помер 1549 р. у віці 80 років, був близький до княжих часів.

На задній (східній) стіні церкви, зовні, помічаємо півкруглу нішу, в якій ікона Преч[истої] Діви Марії з руським написом довкола: «*Іван Романович, будівничий храму 1575*».

Церква простояла до 1679 р. [насправді до 1676 р. — А. Г.]. У тому році, як видно із записки єпископа Йосифа Шумлянського в крилоському Євангелії, нищили її турки, і вона залишалась у такому стані до 1702 року, поки її не відбудував єпископ Йосиф Шумлянський, але первісний вигляд вона вже втратила.

Спочатку крилоська церква була зведена як сучасна львівська ставропігійська церква. Містила хори і «полати»; чудесні колони підпирали склепіння, на яких височіла баня.

Пізніше та церква потерпіла від пожежі. Її відбудував єпископ Лев Шептицький; він за власні кошти замовив іконостас. В такому стані простояла до 1800 р. В тому році станиславівська циркулярна комісія визнала будівлю аварійною, відтак до 1825 р. церкву закрили.

У той час керуючий митрополичими маєтностями бл. п. Петро Левицький, священник (в той час) села Бовшева, пізніше села Залукви, зі своїм зодчим (архітектором) [Християном] Бергером розібрали аварійні стіни зверху на півтора сажня й оновили церкву за 3000 гульденів.

Вона так стоїть і донині, але стіни вже ослаблені і чекають кардинальної перебудови.

Поруч із церквою стоїть дзвіниця, зведена над давньою каплицею. Каплиця та, невелика, збудована з каменю. Вигляд дверей і вікон підказує, що вона збудована в XIII ст.

Бл. п. митрополит Антоній [Ангелович] з бл. п. офіціалом Михайлом Гарасевичем провели в тій каплиці археологічні розкопи і знайшли глибоко в землі чотири труни (домовини) з гіпсового каменю, які при вийманні розсипались; більше не знайшли нічого.

Крилоська церква розташована на дуже високому пагорбі, серед валів; краєвид звідси пречудесний. В храмовий празник Успіння Пресв[ятої] Богоматері звідусіль сходиться сюди велика кількість вірян.

Перекази говорять, що після закриття Скитського монастиря в Маняві бл. п. єпископ Петро Білянський попросив циркулярного старосту позичити йому дорогоцінний стихар¹⁶ та інші дорогі ризи, щоб відслужити урочисте богослужіння в день храмового празника Успіння Пресвятої Богородиці. В тому облаченні відслужив він на загал Літургію у Крилоській церкві.

При тій церкві є ще й інші храмові празники, на честь Різдва Св. Іоана Хрестителя. Через те, що празник той дуже урочисто святкують, можна припустити, що була десь в околицях Крилоса церква з такою посвятою. Де вона стояла, тяжко сказати.

Третій храмовий празник — Воздвиження Чесного і Животворящего Хреста перенесений із церкви с. Сокіл.

Крилоська церква була оточена п'ятьма валами, які далеко тягнуться. Вся площа Крилоса складає велику цитадель. За крилоськими валами з північної сторони розташоване джерело, яке витікає з того місця, де, за переказами, містився вівтар Пресвятої Діви Марії.

З протилежної сторони валів, зі сходу, в лісі розташована церква Св. Пророка Іллі. Вона збудована з тесаного каменю у формі ротонди, розібрана і використана, як сказано вище, на будинок митрополита. Хто був її фундатором, про це перекази мовчать.

Поруч тої церкви близько 1840 р. знайдено халіфові аравійські гроші з VIII ст. В ровах крилоських валів часто знаходять золоті турецькі монети

---

¹⁶ Той стихар після цього привезений до Відня, де його купив на аукціоні англієць і пожертвував для костелу Св. ап. Петра і Павла в Римі (прим. авт.).

і польські давні гроші, підкови, турецькі гармати, кулі тощо. У колишнього місцевого пароха, бл. п. о. Петра Парафановича, було більше як гарнец¹⁷ давніх грошей, знайдених у Крилосі.

Наприкінці зауважимо, що в Крилосі була друкарня, і там викладали практичне богослов'я.

Під крилоською горою, на лівому березі ріки Луква, лежить село Підгороддя. Тут на полі є чудесне місце, яке називається «*Благовіщенське*». У давнину тут було поселення з однойменною назвою і ще одне поле площею у дві десятини, назване «*Церквисько*». На тому полі близько 1862 р. виоране дно кам'яного гробу, в якому знаходимо лише дві пряжки від книги. За переказами, на цьому місці стояла церква. До крилоської парафії належить поселення Пітрич. Воно розташоване на березі Дністра в прекрасній околиці. Воно відоме монастирем Чину Св. Василя Великого. Жили там два монахи. При тому монастирі була церква Успіння Пресв[ятої] Богородиці. За словами місцевих мешканців, той монастир дуже давній.

Дорогою від монастиря в бік Галича бачимо місце, яке називають «*Городисько*». Старожили розказують, що від того *Городиська* почався Галич. На тому *Городиську* зустрічаємо дубові пні об'ємом у 5 ліктів¹⁸.

Спускаючись з *Городиська* до *Королівки*, не можемо вдосталь насолодитись прекрасним краєвидом, який відкривається перед нашими очима. З-за лісу видніється верх зруйнованої замкової вежі, а перед нами відкривається зачаровуючий вигляд на плодючі поля Галича, Тустані, Хоросткова, Більшівців та Бовшева.

За Дністром між Тустанем і Дубівцями розташоване поле з прекрасною назвою «*Угольники*». Це поле дуже просторе; має 200 десятин і простягається до Галича. У *Волинському літописі* згадується про *Угольники*, саме ті; навіть Нестор говорить, що над нижнім Дністром поселились «уличі»¹⁹. Варто також згадати, що та місцевість досить плодюча, а відповідно і досить приваблива для поселення. Можливо уличі

---

¹⁷ Одиниця вимірювання, що дорівнює 3,2 літра.

¹⁸ У Пітричі був палац графа Калиновського. В бурхливому XVIII ст. відбувались тут галицькі сеймики. Конфедератську шляхту, яку збирав у Галичі Маріан-Антоній Потоцький, князь Дашків, отаман руських козаків, у тому місці переловив і посадив до цюпи [тюрми – А. Г.] (прим. автора).

¹⁹ Шараневич І. Історія Галицько-Володимирської Руси от найдавніших времен до року 1453. Львовъ: Печ. Ин-та Ставропиг., 1863. С. 4.

Нестора мають якийсь зв'язок з сучасною назвою *Угольники*. Відповіді на це питання залишу, звичайно, більш компетентним.

Далі достойні уваги села Тустань і Хоростків. Ці два села були виділені на утримання латинського єпископства в Галичі. Неймовірно, але села Тустань і Хоростків є ще й на тернопільському Поділлі, вони також були виділені на утримання латинського єпископства в Галичі.

У Тустані є сади. Як розказував автору статті дідич бл. п. Леон, знайдено останки озброєного лицаря, готового до бою. На тому місці часто натрапляють на людські кістки.

Біля Тустані розташоване село Межигірці; під горою є підвищення, на тому місці — руїни будівлі латинських архієпископів. Звідси відкривається прекрасний вид на Дністер і на Св. Станіслав.

Неподалік від тих руїн видніється гіпсова скала, а в ній помітні вижолоблення на одну, двох і декількох осіб. Тут у давнину, здається, перебували монахи, які відбували покуту, а звідси переселялись у Пітрич.

За тою скалою знову зустрічаємо в лісі *Городище*. Довкола нього були окопи і вали. Неподалік того *Городища* в напрямку Дубівців простягається поле, яке називають «*Двориська*». Довкола цього місця розкидані могили. За Дністром на лівому березі знаходимо знакове місце, що має назву «*Бикове болото*». Про це місце згадує Нестор [насправді невідомий автор *Київського літопису* — А. Г.] у своєму літописі.

На городах біля дзвіниці Св. Дмитрія, за Дністром знайдені у 1849 р. чотири срібні монети імператора Траяна.

Шляхи сполучення в Галич. Дорога зі Львова в Галич проходила через Рогатин і Бурштин, інша через Бережани, Більшівці. Переправу [через Дністер — А. Г.] здійснювали на канатах (линвах) поруч із церквою Св. Миколая.

Купці, які мали намір користуватись тою дорогою, змушені були клопотати про дозвіл чи привілей від короля. Акти, які дають на цей привілей, написані польською мовою грецькими літерами, отримав я від окружного начальника Остермана, а він — через повітового начальника Тхоржевського (від галицького міщанина). Пишучи це, відіслав той документ до Львова в Народний дім.

Подорожній, який рухався в напрямку Галича, їхав сенаторською вулицею біля *Королівки* вздовж сіл Пітрича і Козини. Інші їхали через Галич калуською дорогою до *Калинівки*, піднімалися до крилоського

лісу і повертали на Пітрич і Козину. З калуського шосе рухались у Залукву, далі берегом ріки Лукви діставались Крилоса, а звідси через Комарів, попри церкву Св. Миколая і попри вікторівський палац, — на Покуття.

Була ще одна дорога, яка називалася «соляна» (вона тепер заросла чагарниками та лісом), і тою «соляною» дорогою йшли угри на Галич. Та дорога починалася з «*Кам'яного вивозу (яру)*», йшла берегом до Діброви і Сокола, в Соколі спускалася вниз, із Сокола тягнулась залісненим берегом через Сапогів і Бринь і тут знову спускалася до Медині. А інший її напрямок із Брині тягнувся до Боднарова, і тут вони знову сходились через ущелину до Бабина. Другий її напрямок вів до Вістової, де знову через яр спускався вниз.

Угорці були в Галичі п'ять разів. Здійснюючи переходи через Карпатські гори дорогою, яка веде через Сколе і Синевидне, рухалися в напрямку ріки Лімниці і, переправившись через неї, прямували до Галича п'ятьма вищеописаними ярами: одні були у Вістовій, другі — в Бабині, треті — у Брині, четверті — в Соколі, а п'яті через «*Кам'яний вивіз*» до воріт Галича діставались на стрімкий і лісистий правий берег ріки Лімниці.

Сукупності тих п'яти доріг відповідає і розташування могил. Починаючи з Вістової, зустрічаємо на боднарівських полях одну могилу, вже пограбовану. В ній виявлено мідний хрест, якісно виконаний; він тепер у Чернівцях в одній приватній колекції.

Довкола бабинського яру знову натрапляємо на могили; на бринському полі їх є близько 12. Помічаємо також могили в комарівському лісі, біля Сокола і по сусідству з вікторівським палацом.

Якщо брати до уваги напад турків на Галичину з боку Снятина і їх похід на Львів через Снятин, Коломию, Станиславів, то основний шлях їх пролягав через Станиславів, Угринів, тязівські лази (хаші, чагарники), височанські поля, Бринь, Мединю, Войнилів на Журавно.

Вздовж тої дороги, саме на перехідних пунктах, трапляється немало могил. Так, вся південна сторона від Галича всіяна людськими кістками...

На бабинській дорозі стоїть село Бабин. Назва села походить, ймовірно, від угорського полковника Венедикта, якого руський літописець назвав Бабиком.

Наприкінці розглянемо ще два питання: де були «*Кривавий брід*» і «*Галичина могила*»?

Про «Кривавий брід» згадує *Іпатіївський літопис* під роком 1213, *recte* 1215²⁰.

Туди, через «Кривавий брід», угри разом з поляками планували переправитись через ріку Дністер і зайняти Галич (Іп[атіївський] літ[опис], с. 161: «І багато бою було на Кривавому броді»). Де сьогодні варто шукати «Кривавий брід»?

Милю вгору від Дністра, починаючи з Галича, неможливо перейти цю ріку, також милю вниз від Дністра його можна перейти лише в самому Галичі, вище теперішнього мосту, де нині край острова. В тому місці можна перейти чи переїхати Дністер, оскільки при малому рівні води глибина Дністра в тому місці не перевищує одного ліктя.

Переправившись з лівого берега на правий, стоїмо на залуківських городах, в тому місці, де стояла церква Св. Архистратига Михаїла, а звідси через ріку Лукву прямий напрямок до латинського костелу.

У тих місцях переходили через дві ріки, Дністер та Лукву, в давнину — і донині. В такий спосіб легко пояснити численну кількість *flumina rubra*, зустрічається у [Яна] Длугоша²¹.

Дуже важливе і значно цікавіше друге питання: де знаходилась «Галичина могила»?

У *Волинському літописі* вказано, що історія «Галичиної могили» безпосередньо пов'язана із заснуванням Галича, так багато хто з істориків намагався дізнатися місце, де була та могила.

Як відомо, князь Мстислав, запрошений деякими галицькими боярами на княжий престіл, перш за все повинен був вигнати звідси угрів, які зачинилися в Галичі. Він підійшов під Галич з лівого берега, але оскільки йому не вдалося заволодіти Галичем, він повернувся ні з чим. Та зухвалий боярин Ілля Щепанович мав непереборне бажання посміятися над зусиллями князя. Він вивів його на «Галичину могилу» і з насмішкою звернувся до нього: «Княже, вже єси Галичині могилі посидів, також і в Галичі княжив єси». (Іп[атіївський] літ[опис], с. 157).

Якщо Мстислав підходив до Галича з лівого берега і не зміг взяти Галич, повернувся і після цього запрошений боярином Іллею на «Галичину могилу», то можна припускати, що могила була розташована на лівому

---

²⁰ Див.: Шараневич І. Старорускій княжій городъ Галичъ. Критичне студіум. Львовъ, 1880. С. 43.

²¹ Його ж. Старорускій княжій городъ Галичъ. С. 17 локалізує це місце бою там, де Лімниця впадає в Дністер (прим. автора).

березі Тустані, вірогідно, на горі, яку сьогодні називають *Кукільницькою*, де і тепер розташована могила, означена хрестом, і звідси видно околиці Галича.

Наше припущення можемо скріпити ще й тими обставинами, що біля підніжжя тої гори розстеляється родюче поле, де здавна селилися уличі і звідси легко могли закласти початки існування Галича. Це пов'язуємо, як вище зазначено, з літописними відомостями про походження «*Галичини могили*».

Звідси найбільш вигідно Мстислав міг спостерігати також за перебігом боротьби руських військ з об'єднаними полчищами угрів та поляків.

Закінчую свої записки. Що мені розказували старожили, я совісно записав і поділюся з читачем. Якщо ще щось почую, не забуду передати для майбутніх поколінь.

*Упорядник Андрій Гусак
(Галич, Україна)*

[Публікація] Е. Л. Нѣскольکو народных преданій о Галичѣ. (По запискамъ свящ. Е. Л. изъ М.). *Слово*, 1879, № 3. Четвергъ, 9 (21) января. С. 1—2; Е. Л. Нѣскольکو народных преданій о Галичѣ. (По запискамъ свящ. Е. Л. изъ М.). *Слово*, 1879, № 4. Суббота, 11 (23) января. С. 1—2; Е. Л. Нѣскольکو народных преданій о Галичѣ. (По запискамъ свящ. Е. Л. изъ М.). *Слово*, 1879, № 5. Понедельникъ, 13 (25) января. С. 1—2; Е. Л. Нѣскольکو народных преданій о Галичѣ. (По запискамъ свящ. Е. Л. изъ М.). *Слово*, 1879, № 6. Четвергъ, 16 (28) января. С. 1—2; Е. Л. Еще о Галичѣ та его окрестностяхъ (Изъ записок о. Е. Л.). *Слово*, 1881, № 5. Четвергъ, 15 (27) января. С. 1—2; Е. Л. Еще о Галичѣ та его окрестностяхъ (Изъ записок о. Е. Л.). *Слово*, 1881, № 6. Суббота 17 (29) января. С. 1—2; Е. Л. Еще о Галичѣ та его окрестностяхъ (Изъ записок о. Е. Л.). *Слово*, 1881, № 7. Вторникъ, 20 января (1 февраля). С. 1; Е. Л. Еще о Галичѣ та его окрестностяхъ (Изъ записок о. Е. Л.). *Слово*, 1881, № 8. Четвергъ, 22 января (3 февраля). С. 1; Е. Л. Еще о Галичѣ та его окрестностяхъ (Изъ записок о. Е. Л.). *Слово*, 1881, № 9. Суббота 24 января (5) февраля. С. 1; Е. Л. Еще о Галичѣ та его окрестностяхъ (Изъ записок о. Е. Л.). *Слово*, 1881, № 10. Вторникъ, 27 января (8) февраля. С. 1—2.

Father Omelian Levytskyi (Maidan, Ukraine)
Folk Tales about Halych and Its Surroundings

The material gathers folk legends and tales collected by the author from the elders of Halych and its surrounding areas. The author of these records, Father Omelian Levytskyi (1821–1891), was a Greek Catholic priest from the village of Maidan (now part of the Kalush district, Ivano-Frankivsk region). He documented these stories in the 1850s. They were first published in the newspaper of Lviv’s Moscovophile movement, «Slovo», under the titles «Several Folk Tales about Halych» (1879) and «More about Halych and Its Surroundings» (1881), written in the so-called «yazychiie» language. These published records significantly supplement previously unknown facts about the history of sacred monuments in the ancient city on the Dniester River. The author also provides little-known surnames of Halych’s residents of that time. The proposed text, adapted to meet the requirements of modern Ukrainian orthography, allows for a deeper understanding of Halych’s historical heritage in the 19th century. For better readability, different parts of the text have been combined into a single narrative, and the historical figures’ names omitted by the author are provided in square brackets, along with comments from the editor of the material.

Key words: *Folk Tales, Legends, Churches, Ruthenians, Karaites, Halych, Krylos, Father Omelian Levytskyi, Father Petro Levytskyi.*